

Wanda Stojanowska, Mirosław Kosek

Rola i zadania organów pomocniczych sądu rodzinnego

The role and tasks of auxiliary organs of a family court

Abstract

The subject of the considerations contained in the article are the auxiliary bodies of the family court: family probation officers and opinion-giving teams of court specialists. The discussed institutions were shown in the perspective of the dynamically changing social reality and the situation of the family, emphasizing their importance in the context of the tasks of the justice system carried out by the family judiciary.

The authors of the paper positively evaluate the postulated changes in the status of family probation officers as the body of executive proceedings, with the specification of its tasks. They consider the postulates of probation officers regarding the creation of more appropriate organizational conditions in order to focus on the more effective implementation of their respective tasks as accurate and worthy of support. In the context of individual tasks of family probation officers, it is necessary to emphasize, according to the authors of the article, the importance of evidence from the community interview. The postulate of a more complete use of this evidence in divorce cases was formulated years ago by the co-author of this study - as a result of her research - and still remains valid. In the opinion of the authors of the article, the changes concerning opinion-making teams of forensic specialists should also be assessed positively, including in particular those related to the standards of issuing opinions and the practice developed in this area.

Keywords: *family probation officer, family diagnostic and consultation centers, consultative teams of court specialists*

Prof. dr hab. Wanda Stojanowska jest profesorem zwyczajnym na Wydziale Prawa i Administracji w Katedrze Prawa Rodzinnego i Prawa Nieletnich Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Polska, ORCID: 0000-0002-5519-0329, e-mail: w.stojanowska@uksw.edu.pl

Dr hab. Mirosław Kosek jest profesorem na Wydziale Prawa i Administracji w Katedrze Prawa Rodzinnego i Prawa Nieletnich Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Polska, ORCID: 0000-0002-1915-3555, e-mail: m.kosek@uksw.edu.pl

Data zgłoszenia tekstu przez autorów: 16.11.2021 r. data zaakceptowania do publikacji: 22.12.2021 r.

Streszczenie

Przedmiotem rozważań zawartych w artykule są organy pomocnicze sądu rodzinnego: kuratorzy rodzinni oraz opiniodawcze zespoły sądowych specjalistów. Omawiane instytucje ukazano w perspektywie dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości społecznej oraz sytuacji rodziny, podkreślając ich znaczenie w kontekście zadań wymiaru sprawiedliwości, realizowanych przez sądownictwo rodzinne.

Autorzy pozytywnie oceniają postulowane zmiany w zakresie statusu kuratorów rodzinnych jako organu postępowania wykonawczego, z doprecyzowaniem jego zadań. Uznają za trafne i godne poparcia postulaty płynące ze środowiska kuratorów dotyczące stworzenia bardziej odpowiednich warunków organizacyjnych w celu skoncentrowania się na efektywniejszej realizacji właściwych im zadań. W kontekście poszczególnych zadań kuratorów rodzinnych podkreślenia wymaga, zdaniem autorów artykułu, znaczenie dowodu z wywiadu środowiskowego. Postulat pełniejszego wykorzystania tego środka dowodowego w odniesieniu do spraw rozwodowych sformułowany został przed laty przez współautorkę niniejszego opracowania – w wyniku prowadzonych przez nią badań – i nadal zachowuje swą aktualność.

Również pozytywnie należy ocenić, zdaniem autorów artykułu, zmiany dotyczące opiniodawczych zespołów sądowych specjalistów, w tym zwłaszcza związane ze standardami opiniowania i z wypracowaną w tym zakresie praktyką.

Słowa kluczowe: kurator rodzinny, rodzinne ośrodki diagnostyczno-konsultacyjne, opiniodawcze zespoły sądowych specjalistów

Sędzia dla nieletnich bez służby pomocniczej
jest sędzią „sparalizowanym” i więcej jest warta
służba pomocnicza bez sądu niż odwrotnie.

Marc Ancel¹

1. Uwagi wprowadzające

Przywołany wyżej – jako motto – fragment wypowiedzi jednego z sędziów, autora książki „*Le juge du divorce – Étude de politique judiciaire comparée*”, dobitnie wskazuje na ściśle powiązanie sądu rodzinnego i jego organów pomocniczych, a w szczególności ich ważną rolę w funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości. Powiązanie to ma znaczenie nie tylko w zakresie prawidłowego (i efektywnego) wykonania orzeczenia sądu, ale także – w wielu przypadkach – z uwagi na trafność rozstrzygnięcia zawartego w tym orzeczeniu, które opiera się na ustaleniach i informacjach pozyskanych przez organy pomocnicze sądu.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie społecznej roli oraz zadań organów pomocniczych sądu rodzinnego, w szczególności rodzinnych kuratorów sądowych i opiniodawczych zespołów sądowych specjalistów oraz ich ewolucji w perspektywie dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości społecznej i sytuacji rodziny².

2. Kurator rodzinny

2.1. Rys historyczny

W 2019 r. minęła setna rocznica powołania kurateli sądowej w Polsce. Instytucja ta, o trudnym do przecenienia znaczeniu społecznym, ma swe korzenie w instytucji stałych opiekunów sądowych, powołanych Dekretem Naczelnika Państwa z 7.02.1919 r. w przedmiocie utworzenia sądów dla nieletnich³. O owym znaczeniu społecznym tej instytucji, już w momencie powołania, wymownie świadczy zakres obowiązków, wyznaczony rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z 26.07.1919 r.⁴ Zgodnie z art. 3 przedmiotowego rozporządzenia: „Opiekunowie sądowi będą podlegali dyrektywie sędziego według wydanej instrukcji, jako jego pomocnicy w zbieraniu informacji o nieletnich, zajmą się w wypadkach przez sędziego wskazanych opieką nad nieletnim, niepozostającym pod dozorem rodzicielskim, lub gdy dozór rodzicielski wymaga jeszcze dodatkowej kontroli odpowiedzialnej, oraz będą mieli nadzór nad nieletnimi, skazanymi na karę, a korzystającymi z prawa zawieszenia

¹ M. Ancel, *Le juge du divorce – Étude de politique judiciaire comparée*, Centre Français de Droit Comparé, 1977, s. 30 (tłumaczenie cytatu – W.S.).

² Niniejszy artykuł to zmodyfikowana wersja referatu wygłoszonego w ramach IV Ogólnopolskiego Seminarium Prawa Rodzinnego „Sądownictwo rodzinne. Idea – praktyka – wyzwania”, które odbyło się w Warszawie w grudniu 2019 r. Artykuł nie był dotychczas publikowany.

³ Dz.Pr.P.P. z 1919 r. Nr 14, poz. 171. Zgodnie z art. 2 dekretu: „Przy sądach dla nieletnich powstają urzędy stałych opiekunów sądowych, mianowanych przez sędziego z pośród osób obojga płci, szczególnie kwalifikujących się do sprawowania nadzoru nad nieletnimi”.

⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w przedmiocie urzędzenia sądów dla nieletnich (Dz.Pr.P.P. z 1919 r. Nr 63, poz. 378 ze zm.).

kary". Wspomniane w treści cytowanego przepisu „zbieranie informacji o nieletnich” obejmowało informacje „co do osoby nieletniego, otoczenia jego, stanu umysłowego i moralnego oraz wpływów i warunków ekonomicznych, w jakich nieletni żyje” (art. 5 lit. b rozporządzenia). Ponadto omawiane rozporządzenie umożliwiała zatrzymanie nieletniego w izbie zatrzymań pod dozorem opiekuna sądowego (art. 5 lit. c rozporządzenia). Opiekun ten mógł także uczestniczyć w przesłuchaniu rodziców nieletniego lub opiekunów prawnych, wezwanych w tym celu przed wyznaczeniem terminu rozprawy (art. 5 lit. d rozporządzenia).

Gdy przełożą się opisane powyżej obowiązki na język współczesnych instrumentów prawnych, należy stwierdzić, że zadaniem stałych opiekunów sądowych było: przeprowadzanie wywiadów środowiskowych, nadzór nad nieletnim przebywającym w rodzinie zastępczej lub placówce opiekuńczo-wychowawczej, nadzór nad nieletnim z tytułu zawieszenia kary oraz udział w wysłuchaniu nieletniego i jego opiekunów⁵. Jak widać, podstawowe zadania dawnych opiekunów sądowych także dzisiaj stanowią istotny obszar zadań kuratorów. Nie oznacza to oczywiście, że w zakresie zadań i kompetencji można postawić znak równości między współczesnym kuratorem a dawnym opiekunem sądowym. Ewolucja omawianej instytucji, będąca także (w dużej części) wynikiem zmian w strukturze społecznej oraz w kondycji rodziny, spowodowała znaczne poszerzenie zadań kuratorów.

2.2. Zadania kuratora rodzinnego *de lege lata*

Zakres zadań kuratorów rodzinnych kształtowany jest *de lege lata* przez kilka aktów prawnych. Stanowią je – poza tzw. ustawą ustrojową (ustawa z 27.07.2001 r. o kuratorach sądowych⁶) – m.in.: Kodeks rodzinny i opiekuńczy⁷, Kodeks postępowania cywilnego⁸, ustawa o ustroju sądów powszechnych⁹, ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich¹⁰, ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi¹¹ wraz ze stosownymi rozporządzeniami¹². Zakres zadań wynikający ze wskazanych aktów prawnych obejmuje m.in.:¹³

⁵Szerzej na ten temat por. K. Stasiak, *Ewolucja systemu kurateli sądowej w Polsce w latach 1919–2009 – kamienie milowe* [w:] *Dziewięćdziesięciolecie kurateli sądowej w Polsce. Historia – Teraźniejszość – Przyszłość. Materiały z I Kongresu Kuratorskiego*, red. K. Stasiak, Ł. Wirkus, P. Kozłowski, T. Jedynak, Kraków 2010, s. 45 i n.

⁶Tekst jedn.: Dz.U. z 2020 r. poz. 167.

⁷Ustawa z 25.02.1964 – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz.U. z 2020 r. poz. 1359) – dalej k.r.o.

⁸Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz.U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.) – dalej k.p.c.

⁹Ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (tekst jedn.: Dz.U. z 2020 r. poz. 2072 ze zm.).

¹⁰Ustawa z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tekst jedn.: Dz.U. z 2018 r. poz. 969) – dalej u.p.n.

¹¹Ustawa z 26.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (tekst jedn.: Dz.U. z 2021 r. poz. 1119 ze zm.).

¹²Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 12.06.2003 r. w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych (tekst jedn.: Dz.U. z 2014 r. poz. 989); rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 16.08.2001 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu przeprowadzania wywiadów środowiskowych o nieletnich (Dz.U. z 2001 r. Nr 90, poz. 1010).

¹³Szerzej na ten temat por. H. Haak, *Zadania kuratorów rodzinnych* [w:] *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, red. K. Stasiak, Warszawa 2018, s. 664 i n.; por. także K. Stasiak, *Ustawa o kuratorach sądowych. Komentarz*, Warszawa 2021, s. 129 i n.

- a) **przeprowadzanie wywiadu środowiskowego** w sprawach:
- o rozwód lub separację (art. 434 k.p.c. w zw. z art. 56 i 58 k.r.o.),
 - o zezwolenie na zawarcie małżeństwa (art. 561¹ k.p.c. w zw. z art. 10, 12 i 14 k.r.o.),
 - o rozstrzygnięcie w istotnych sprawach rodziny w braku porozumienia między małżonkami (art. 565¹ k.p.c. w zw. z art. 24 k.r.o.),
 - o udzielenie zezwolenia na dokonanie czynności, do której potrzebna jest zgoda drugiego małżonka lub której drugi małżonek się sprzeciwił (art. 565¹ k.p.c. w zw. z art. 39 k.r.o.),
 - o wydanie nakazu, aby wynagrodzenie za pracę albo inne należności przypadające jednemu małżonkowi były w całości lub części wypłacane do rąk drugiego małżonka (art. 565¹ k.p.c. w zw. z art. 28 k.r.o.),
 - nieletnich (art. 24 u.p.n.) – „W celu ustalenia danych dotyczących nieletniego i jego środowiska, a w szczególności dotyczących zachowania się i warunków wychowawczych nieletniego, sytuacji bytowej rodziny, przebiegu nauki nieletniego i sposobu spędzania czasu wolnego, jego kontaktów środowiskowych, stosunku do niego rodziców albo opiekuna, podejmowanych oddziaływań wychowawczych, stanu zdrowia i znanych w środowisku uzależnień nieletniego” (art. 24 § 1 u.p.n.);
- b) **sprawowanie nadzoru** w sprawach:
- wykonywania władzy rodzicielskiej (art. 109 § 2 pkt 3 k.r.o.);
 - nieletnich (nadzór kuratora jako środek wychowawczy – art. 6 pkt 5 u.p.n., art. 11 § 2 u.p.n.),
 - z zakresu ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałania alkoholizmowi (sąd ustanawia nadzór kuratora, orzekając o obowiązku poddania się leczeniu – art. 31);
- c) **przymusowe odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej** (art. 598⁶⁻¹³ k.p.c.);
- d) **obecność podczas spotykania się rodzica z dzieckiem** (forma ograniczenia kontaktu rodzica z dzieckiem – art. 113² § 2 ust. 3 k.r.o.).

Ten przykładowy, niewyczerpujący wykaz *de lege lata* przekonuje o społecznym znaczeniu instytucji kuratora rodzinnego, a zarazem o konieczności wielorakiej troski o jakość realizacji wskazanych zadań. Zadania te dotyczą najbardziej newralgicznych obszarów relacji osobistych między małżonkami oraz rodzicami i dziećmi, które w praktyce mają istotny wpływ na funkcjonowanie rodziny oraz na stopień realizacji jej społecznych funkcji, w tym zwłaszcza funkcji opiekuńczej oraz socjalizacyjnej (w wielu przypadkach także resocjalizacyjnej)¹⁴.

Oprócz wymienionych wyżej zadań kurator sądowy pełni również istotną funkcję w systemie przeciwdziałania przemocy w rodzinie¹⁵ oraz w systemie wsparcia rodzin

¹⁴ Szerzej na ten temat por. M. Kosek, *Prewencyjna i resocjalizacyjna funkcja rodziny a przestępczość nieletnich* [w:] *Przestępczość. Dowody. Prawo. Księga jubileuszowa Prof. Bronisława Młodziejowskiego*, red. J. Moszczyński, D. Solodov, I. Sołtyszewski, Olsztyn 2016, s. 393 i n.

¹⁵ Por. ustawa z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (tekst jedn.: Dz.U. z 2021 r. poz. 1249) – dalej u.p.p.r.

przeżywających trudności w wypełnianiu funkcji rodzicielskich¹⁶. Kuratorzy sądowi wchodzi (art. 9a ust. 4 u.p.p.r.) w skład zespołów interdyscyplinarnych i mogą być (art. 9a ust. 12 u.p.p.r.) członkami grup roboczych, o ile sprawują nadzór wobec któregoś członka rodziny¹⁷.

Rozwiązania ustawowe (i inne zawarte w aktach niższego rzędu) w zakresie zadań kuratorów rodzinnych oraz ich miejsca w strukturze organów państwa stanowią podstawę w określeniu ich roli prawnej i społecznej. Rolę tę trudno przecenić. Kurator rodzinny, chociaż nie jest *sensu stricto* organem ochrony prawnej, to jednak z uwagi na rzetelną realizację swych zadań w sposób istotny przyczynia się do właściwego urzeczywistnienia tej ochrony, sprawowanej przez sądy rodzinne. Bez służby kuratorskiej ochrona ta byłaby iluzoryczna i nieefektywna, zwłaszcza w aspekcie profilaktycznym i resocjalizacyjnym.

Warto w tym kontekście zasygnalizować pewne problemy i postulaty sformułowane w doktrynie, dotyczące miejsca kurateli rodzinnej w systemie szeroko rozumianego wymiaru sprawiedliwości i właściwej realizacji jej zadań.

2.3. Kurator rodzinny – wybrane problemy

2.3.1 Status kuratorów rodzinnych

W doktrynie od dawna postulowano konieczność uregulowania statusu kuratora rodzinnego. Należy tu przywołać przede wszystkim opracowanie z 1978 r. autorstwa Wandy Stojanowskiej i Adama Strzembosza „O nowe zasady organizacji i postępowania przed sądem rodzinnym”¹⁸. Wskazano w nim m.in.: konieczność organizacyjnego wyodrębnienia w każdym sądzie rejonowym jednostki (organu) określonej przez autorów jako zespół kuratorów sądu rodzinnego, zapewnienie kuratorom jasnej ścieżki awansu zawodowego, nowe ukształtowanie zasad współpracy kuratora i sądu rodzinnego. Brak wyodrębnienia organizacyjnego organu pomocniczego sądu, zdaniem autorów, uniemożliwia rozwój omawianej instytucji, a tym samym wzrost jakości i efektywności pracy kuratorów i prestiżu społecznego tej grupy zawodowej, co z kolei powoduje fluktuację kadry kuratorów zawodowych¹⁹. Opracowanie to stało się punktem odniesienia dla prac zespołu Katarzyny Sawickiej i ostatecznie znalazło swój normatywny wyraz w ustawie o kuratorach sądowych z 2001 r.²⁰

¹⁶ Por. ustawa z 9.06.2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (tekst jedn.: Dz.U. z 2022 r. poz. 447).

¹⁷ Por. A. Prusinowska-Marek, *Skuteczność i celowość prowadzenia długotrwałych (trwających od co najmniej 3 lat) nadzorów wykonywanych przez kuratorską służbę sądową w sprawach małoletnich – raport z badań aktowych*, Warszawa 2016, s. 17 (www.iws.gov.pl/raporty).

¹⁸ W. Stojanowska, A. Strzembosz, *O nowe zasady organizacji i postępowania przed sądem rodzinnym*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego” 1978/10, s. 253 i n., przedruk: „Rodzina i Prawo” 2009/11, s. 7 i n.

¹⁹ W. Stojanowska, A. Strzembosz, *O nowe...*, s. 9.

²⁰ T. Jedynak, *Aktualny stan kurateli rodzinnej w Polsce. O potrzebie unormowań zadań kuratorów rodzinnych* [w:] *Dziewięćdziesięciolecie kurateli sądowej w Polsce. Historia – Teraźniejszość – Przyszłość. Materiały z I Kongresu Kuratorskiego*, red. K. Stasiak, Ł. Wirkus, P. Kozłowski, T. Jedynak, Kraków 2010, s. 211.

Problem właściwej organizacji pracy oraz statusu kuratorów rodzinnych powrócił po wejściu w życie nowelizacji Kodeksu karnego z 1997 r.²¹ W świetle nowych uregulowań prawa karnego dostrzegalna jest istotna dysproporcja między statusem kuratorów dla dorosłych a statusem kuratorów rodzinnych. O ile ci pierwsi w wyniku wspomnianej nowelizacji Kodeksu karnego w 1997 r. stali się organem postępowania wykonawczego z jasno określonymi zadaniami i uprawnieniami, o tyle kuratorzy rodzinni nadal pozostają jedynie „organem pomocniczym” sądu rodzinnego²².

Sytuacji tej nie zmieniła ustawa o kuratorach sądowych. Postulowane zmiany przewidywał natomiast projekt ustawy o kuratorskiej służbie sądowej z 31.05.2019 r.²³ Wprowadzał on w ustawie z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego w części pierwszej w księdze drugiej w tytule II w dziale II istotne zmiany, w tym nowy rozdział 4 „Postępowanie wykonawcze w sprawach rodzinnych i opiekuńczych” (art. 119 projektu). W uzasadnieniu projektu wskazano, że „konieczne jest ustanowienie kuratora rodzinnego organem wykonawczym, tak aby miał rzeczywiste możliwości w procesie odbudowy lub uzdrawianiu relacji rodzic – dziecko oraz relacji rodzinnych. Dodatkowo (...) do jego zadań należeć miałyby m.in. podejmowanie działań o charakterze profilaktyczno-wychowawczym, prowadzenie w kuratorskim ośrodku zajęć z dziećmi, w szczególności profilaktycznych, socjoterapeutycznych i edukacyjnych oraz działania podnoszące kompetencje wychowawcze jego rodziców, łącznie z nadaniem kuratorowi uprawnienia do wejścia do mieszkania i innych pomieszczeń, w których przebywają dziecko i osoby, wobec których ustanowiony jest nadzór w celu ustalenia aktualnej sytuacji osób, których postępowanie dotyczy”²⁴.

Na pozytywną ocenę zasługiwał postulat wprowadzenia przepisów wykonawczych dotyczących kontaktu rodzica z dzieckiem, w tym określających obowiązki i uprawnienia kuratora. Zgodnie z projektowanym art. 605⁴ k.p.c. nie tylko sąd, lecz także kurator sądowy mógłby żądać od uczestników postępowania złożenia wyjaśnień. Mógłby również zasięgać – od organów administracji publicznej, organów wykonujących zadania z zakresu administracji publicznej, samorządu zawodowego, instytucji i organizacji społecznych, które statutowo zajmują się opieką, wychowaniem, resocjalizacją i świadczeniem pomocy w środowisku otwartym, oraz innych instytucji i osób – informacji niezbędnych do prowadzenia postępowania wykonawczego. Zgodnie z treścią projektowanego art. 605¹⁵ § 2 k.p.c. kurator sądowy, któremu zlecono obecność przy kontaktach, powinien stawić się w określonym terminie i miejscu oraz być obecny przez cały czas trwania kontaktu niezbędnego do prawidłowego wykonania orzeczenia, w szczególności podczas rozpoczęcia lub zakończenia spotkania. Według art. 605¹⁵ § 3 k.p.c. kurator sądowy w trakcie kontaktów czuwałby nad realizacją orzeczenia sądu lub ugody zawartej przed sądem – w zakresie terminów, czasu i miejsca spotkania oraz ustalonego sposobu kontaktów. Projekt nie regulował jednak szczegółowych kwestii związanych z postępowaniem wykonawczym, takich

²¹ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn.: Dz.U. z 2022 r. poz. 1138).

²² T. Jedynak, *Aktualny...*, s. 210.

²³ Por. projekt ustawy z 19.05.2019 r. o kuratorskiej służbie sądowej, <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12321964/12599118/12599119/dokumenty>.

²⁴ Uzasadnienie projektu ustawy o kuratorskiej służbie sądowej, s. 100.

jak: sposób kontroli kontaktu rodzica z dzieckiem w razie przemieszczania się, zakres ingerencji w przebieg kontaktu w razie nieodpowiedniego zachowania rodzica czy dokładne określenie miejsca i czasu trwania kontaktu. Te zagadnienia pozostawione zostały praktyce, co jednak nie powinno mieć miejsca. Jednocześnie podkreśliła to w swej opinii Rada Legislacyjna, postulując kontynuowanie prac nad projektem w zakresie wprowadzenia wskazanych zmian²⁵.

Prace nad omówionym wyżej projektem ustawy o kuratorskiej służbie sądowej nie zostały sfinalizowane. W międzyczasie odbyły się wybory parlamentarne. Ukonstytuowany w ich wyniku nowy rząd nie kontynuował prac nad wspomnianym projektem. Został on zastąpiony nowym – nowelizacją ustawy o kuratorach sądowych²⁶, która ogranicza się jedynie do zmian w zakresie przedmiotowej ustawy. Postulowane we wcześniejszym projekcie zmiany w zakresie ustanowienia kuratora rodzinnego organem postępowania wykonawczego są uwzględnione w ramach projektu nowelizacji Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego z 14.10.2021 r.²⁷ Nie odbiegają one w istotny sposób od wyżej omówionych rozwiązań przyjętych w projekcie ustawy o kuratorskiej służbie sądowej. Wypada wyrazić nadzieję, że postulowane zmiany w przedmiocie statusu kuratorów rodzinnych zostaną tym razem sfinalizowane i wejdą w życie.

2.3.2 Kurator rodzinny a mediacja

Zgodnie z art. 436 § 3 k.p.c. w brzmieniu sprzed nowelizacji z 17.12.2009 r.²⁸ kuratorzy rodzinni mogli być mediatorami w sprawach o rozwód i separację. Wspomnianą nowelizacją uchylono powyższy przepis. Warto przytoczyć w tym miejscu fragment uzasadnienia dotyczący omawianego zagadnienia: „Projekt poszerza stosowanie zasady swobodnego wyboru przez strony osoby mediatora. Z tych względów uchyleniu podlega przepis art. 436 § 3, zgodnie z którym mediatorami mogą być kuratorzy sądowi oraz osoby wskazane przez ośrodki diagnostyczno-konsultacyjne. Uchylenie art. 436 § 3 spowodowało konieczność dokonania stosownych zmian w treści art. 436 § 4 oraz art. 570². Proponowane zmiany nie wprowadzają zakazu bycia mediatorem przez kuratorów sądowych ani też osoby wskazane przez rodzinne ośrodki diagnostyczno-konsultacyjne. Obowiązujące przepisy dotyczące mediacji pozwalają, aby to same strony uzgodniły, że mediatorem ma być osoba będąca kuratorem sądowym czy też osoba wskazana przez rodzinny ośrodek diagnostyczno-konsultacyjny. Kuratorzy sądowi oraz osoby wskazane przez rodzinne ośrodki diagnostyczno-konsultacyjne mogą także starać się o wpis na listy mediatorów prowadzone przez organizacje

²⁵ Szerzej na temat tej opinii por. sprawozdanie z działalności Rady Legislacyjnej przy Prezesie Rady Ministrów za rok 2019, „Przegląd Legislacyjny” 2020/3, s. 81.

²⁶ Por. projekt ustawy z 22.11.2021 r. o zmianie ustawy o kuratorach sądowych (UD 249, www.legislacja.gov.pl/projekt).

²⁷ Por. projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (UD 261, www.legislacja.gov.pl/projekt).

²⁸ Ustawa z 17.12.2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2010 r. Nr 7, poz. 45).

społeczne i zawodowe, które informacje o listach stałych mediatorów przekazują prezesom sądów okręgowych”²⁹.

Z cytowanego uzasadnienia jednoznacznie wynika, że kurator może pełnić funkcję mediatora we wskazanych sprawach, chociaż nie znajduje to podstawy prawnej w treści art. 436 k.p.c. w obecnym jego brzmieniu. Podstawę prawną w zakresie wykonywania przez kuratora funkcji mediatora stanowi art. 183² k.p.c. Mediatorem, zgodnie z zasadą ogólną wyrażoną w § 1 tego przepisu, może być osoba fizyczna posiadająca pełną zdolność do czynności prawnych, korzystająca z pełni praw publicznych. Jedyne wyłączenie w tym zakresie wprowadza § 2 omawianego przepisu, stanowiąc, że mediatorem nie może być czynny zawodowo sędzia.

Warto także zwrócić uwagę na inny fragment przywołanego wyżej uzasadnienia omawianej nowelizacji, wskazujący na szczególny charakter spraw rodzinnych, który powinien znaleźć odzwierciedlenie w kwalifikacjach mediatorów: „Z uwagi na szczególny charakter spraw rodzinnych, w tym o rozwód i separację, projekt wskazuje preferowane wykształcenie stałego mediatora. Wykształcenie z zakresu psychologii, pedagogiki, socjologii lub prawa wydaje się gwarantować odpowiednie przygotowanie teoretyczne do zrozumienia istoty konfliktu rodzinnego oraz małżeńskiego, ponadto do pomocy stronom w analizie potrzeb, wzajemnych oczekiwań, a następnie wypracowania porozumienia”³⁰. Przytoczony fragment wyjaśnia zmianę wprowadzoną w art. 436 § 4 k.p.c., gdyż określa *expressis verbis* wymagania stawiane mediatorom w zakresie mediacji w sprawach o rozwód i o separację.

Pogląd o możliwości pełnienia przez kuratora funkcji mediatora reprezentowany jest także w doktrynie. Nie ulega wątpliwości, że również w sprawach rodzinnych strony mogą same wybrać mediatora. Dopiero w przypadku braku takiego wyboru sąd sam wyznacza osobę mediatora. Ustawodawca dopuszcza możliwość prowadzenia mediacji przez mediatorów, których listy – ustalone przez organizacje pozarządowe oraz uczelnie – są dostępne u prezesów sądów okręgowych. Kuratorzy sądowi oraz osoby – z wymaganym wykształceniem – wskazane przez opiniodawcze zespoły sądowych specjalistów mogą zostać wpisani na listy stałych mediatorów. Stali mediatorzy co do zasady zobligowani są do przeprowadzenia mediacji. Mogą jednak odmówić podjęcia się prowadzenia mediacji, ale tylko z ważnych powodów, o których muszą niezwłocznie powiadomić strony, a jeżeli strony do mediacji skierował sąd – również sąd (art. 183² § 4 k.p.c.)³¹.

Problematyka mediacji w odniesieniu do kuratorów dotyczy nie tylko możliwości prowadzenia przez nich mediacji, ale obejmuje także działalność mediacyjną *ad hoc*, tj. pewien sposób oddziaływania na podopiecznych znajdujących się w sytuacji konfliktu. Pozycja kuratora szczególnie zaznacza się w takich sytuacjach. Jego doświadczenie, znajomość sytuacji, kontekstu, w jakim powstał konflikt, stanowią elementy przemawiające na rzecz pozytywnej prognozy co do skuteczności mediacyjnego

²⁹ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw z 20.04.2009 r., druk sejmowy nr 1925, Sejm VI kadencji, s. 15.

³⁰ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw z 20.04.2009 r., druk sejmowy nr 1925, Sejm VI kadencji, s. 15.

³¹ Por. J. Bodio [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2012, s. 543.

oddziaływania kuratora. Nie jest to oczywiście mediacja w sensie formalnym, ale pewien sposób oddziaływania, przy okazji realizacji określonego zadania (np. nadzoru czy wywiadu) z użyciem typowych metod mediacji. Efektywność tego rodzaju oddziaływania wynika również z możliwości współpracy kuratora z innymi podmiotami, w tym np. z asystentem rodziny. Taka współpraca poszerza zakres pomocy konkretnej rodzinie.

W kontekście omawianych zagadnień wspomnieć należy także o projekcie nowelizacji Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego z 14.10.2021 r.³² Wprowadza on, poza wskazanymi wyżej zmianami w zakresie statusu prawnego kuratorów rodzinnych, instytucję postępowania rozwodowego – rodzinne postępowania informacyjne. Ramy niniejszego opracowania nie pozwalają na szczegółowe omówienie projektowanej instytucji, jednak warto zwrócić uwagę na kilka kwestii, istotnych z punktu widzenia przedmiotowych rozważań. Cel rodzinnego postępowania informacyjnego to – jak wynika z treści projektowanego art. 436¹ § 3 k.p.c. – pojednanie małżonków, a w przypadku braku możliwości pojednania – zawarcie ugody w przedmiocie m.in.: sposobu wykonywania władzy rodzicielskiej nad wspólnymi małoletnimi dziećmi, utrzymywania kontaktów każdego z małżonków z ich wspólnymi małoletnimi dziećmi, alimentów. Samą instytucję należy ocenić pozytywnie. Dyskusyjne są niektóre rozwiązania szczegółowe. W poruszanej problematyce uwagę zwraca projektowany art. 436² § 3 k.p.c. Zgodnie z tym przepisem rodzinne postępowanie informacyjne może prowadzić: sędzia, referendarz sądowy, urzędnik sądowy, asystent sędziego lub stały mediator. Zastanawia natomiast brak kuratora. Ze względu na cel postępowania wydaje się, że doświadczenie oraz kompetencje zawodowe kuratora bardziej (niż np. referendarza sądowego czy urzędnika sądowego) predestynowałyby go do prowadzenia przedmiotowego postępowania.

Nie ulega wątpliwości, że status kuratora i jego możliwości pozytywnego oddziaływania na podopiecznych warto jeszcze bardziej niż dotychczas wykorzystać w szeroko rozumianej działalności profilaktycznej, pojednawczej i resocjalizacyjnej. Pewnym problemem może być zbyt duże „obłożenie” kuratora zleconymi mu sprawami (na co uwagę zwracają sami kuratorzy) oraz organizacja pracy w ramach realizacji zadań zleconych przez sąd. Kwestie te – podobnie zresztą jak należyte wynagrodzenie kuratora – nie znalazły do tej pory zadowalającego rozwiązania.

3. Opiniodawcze zespoły sądowych specjalistów

Powołanie do życia ustawą z 5.08.2015 r.³³ opiniodawczych zespołów sądowych specjalistów można postrzegać jako kolejny etap rozwoju tej formy organów pomocniczych sądu rodzinnego. Stanowiły one odpowiedź na konkretne potrzeby sądownictwa w sprawach nieletnich, które – zgodnie z przyjętymi założeniami – miało w szerokim zakresie realizować funkcje wychowawcze i opiekuńcze wobec nieletnich.

³²Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (UD 261, www.legislacja.gov.pl/projekt).

³³Ustawa z 5.08.2015 r. o opiniodawczych zespołach sądowych specjalistów (tekst jedn.: Dz.U. z 2018 r. poz. 708 ze zm.).

Coraz wyraźniej zaczęto odczuwać konieczność udziału specjalistów nieprawników (pedagogów, psychologów, lekarzy) zarówno w podejmowaniu decyzji procesowych dotyczących przyszłości konkretnego nieletniego, który wszedł w konflikt z prawem, jak i w trakcie określania kierunków oddziaływań wychowawczych³⁴. Potrzeba ta doprowadziła do powołania placówek specjalistycznych – ośrodków diagnostyczno-selekcyjnych – funkcjonujących najpierw przy zakładach dla nieletnich³⁵. Zadanie tych ośrodków polegało na badaniu nieletnich, skierowanych przez sąd lub prokuraturę, oraz na sporządzaniu opinii pedagogiczno-społecznych i psychologiczno-psychiatrycznych. Opinie te miały kompleksowy charakter. Zawierały konkretne wskazania dla sądu, zakładu, w którym przebywał nieletni, a także dla rodziców czy nawet kuratorów³⁶. Działalność ośrodków miała również przeciwdziałać rozpowszechnionej wówczas praktyce umieszczania nieletnich w zakładach zamkniętych – bez fachowej diagnozy i oceny wpływu środka izolacyjnego na nieletniego³⁷. Z czasem do placówek tych zaczęły trafiać sprawy dotyczące osób małoletnich, co finalnie doprowadziło do poszerzenia zakresu działalności diagnostycznej ośrodków o sprawy z zakresu prawa opiekuńczego i znalazło umocowanie w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 10.09.1974 r.³⁸

Kolejny etap rozwoju omawianej instytucji wyznaczony został rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z 7.08.1978 r.³⁹, którym – w miejsce dotychczasowych ośrodków diagnostycznych dla nieletnich – utworzono rodzinne ośrodki diagnostyczno-konsultacyjne (dalej RODK). Zmiana nazwy miała swe uzasadnienie w poszerzeniu zadań ośrodków, co z kolei wiązało się z powstaniem sądów rodzinnych. Do działań dotychczas realizowanych przez ośrodki diagnostyczne dodano „inne sprawy rodzinne” (w tym rozwodowe), a także prowadzenie poradnictwa rodzinnego oraz działalność mediacyjną⁴⁰. Status RODK uzyskał umocowanie ustawowe w wyniku uchwalenia ustawy z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, a ich działalność i strukturę uregulowano szczegółowo w rozporządzeniach wydanych do wspomnianej ustawy⁴¹.

³⁴ Por. T. Iwaniuk, *Działalność Rodzinnych Ośrodków Diagnostyczno-Konsultacyjnych w zakresie ochrony i umacniania rodziny oraz przeciwdziałania demoralizacji nieletnich*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego” 1989/31, s. 219.

³⁵ T. Iwaniuk, *Działalność...*, s. 220. Jak podaje T. Iwaniuk, pierwszy taki ośrodek powstał w 1967 r. w Sopocie, z przekształconego schroniska dla nieletnich.

³⁶ Por. np. D. Dorman, *Formy działalności ośrodka diagnostyczno-selekcyjnego na podstawie doświadczeń Ośrodka Diagnostyczno-Selekcyjnego w Katowicach-Janowie*, „Problemy Wymiaru Sprawiedliwości” 1974/6, s. 118–120.

³⁷ Por. M. Słupska, *Po pierwsze: ośrodki diagnostyczno-selekcyjne*, „Gazeta Sądowa i Penitencjarna” 1970/15, s. 6.

³⁸ Dz.Urz. MS z 1974 r. Nr 3, poz. 44. Szerzej na temat ośrodków diagnostyczno-selekcyjnych por. np. J. Majer, *Ośrodki diagnostyczno-selekcyjne. Potrzebne dziś – niezbędne jutro*, „Gazeta Sądowa i Penitencjarna” 1969/21; D. Dorman, *Formy...* s. 118.

³⁹ Dz.Urz. MS z 1978 r. Nr 3, poz. 17.

⁴⁰ Por. T. Iwaniuk, *Działalność...*, s. 221; A. Walczak-Żochowska, *Systemy postępowania z nieletnimi w państwach europejskich (studium prawnoporównawcze)*, Warszawa 1988, s. 159.

⁴¹ Por. zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 26.04.1983 r. w sprawie organizacji i zakresu działań rodzinnych ośrodków diagnostyczno-konsultacyjnych (Dz.Urz. MS z 1983 r. Nr 3, poz. 14), zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z 12.05.1983 w sprawie utworzenia rodzinnych ośrodków diagnostyczno-konsultacyjnych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości (Dz.Urz. MS z 1983 r. Nr 3, poz. 17).

Wkład RODK w ochronę rodziny oraz dziecka (nieletniego) w trakcie prawie 40 lat funkcjonowania (1978–2015) jest trudny do przecenienia. O znaczeniu tych ośrodków dla sądownictwa rodzinnego oraz ochrony prawnej świadczonej poszczególnym podmiotom w jego ramach przekonują wyniki badań empirycznych⁴². Na szczególną uwagę zasługują rezultaty badań ankietowych przeprowadzonych wśród sędziów sądów rodzinnych na temat udziału RODK w działalności sądów rodzinnych⁴³. Podkreślenia wymaga przede wszystkim, sformułowana przez badanych sędziów, ogólna ocena współpracy sądu z RODK. Zdaniem zdecydowanej większości badanych współpraca ta układała się „dobrze” lub „bardzo dobrze”. Co szczególnie istotne, żaden spośród badanych sędziów nie określił tej współpracy jako „złej” lub „raczej złej”⁴⁴. Również jednoznacznie pozytywnie ocenione zostały opinie sporządzane przez pracowników RODK na zlecenie sądu. Według zdecydowanej większości badanych sędziów opinie RODK są „najbardziej wszechstronne i najbardziej użyteczne dla sądu” w porównaniu z opiniami sporządzanymi dla sądu przez inne podmioty⁴⁵. Pozytywnym zaskoczeniem może być wynik omawianego badania dotyczący oceny opinii RODK w kontekście jej zgodności z tezą dowodową lub pytaniami sądu. Na pytanie, czy biegły z RODK powinien ograniczyć się w opinii tylko do odpowiedzi na pytanie sądu, respondenci w zdecydowanej większości (91,9%) udzielili odpowiedzi negatywnej. W uzasadnieniu tego poglądu ankietowani sędziowie twierdzili, że: „potrzebne jest całościowe, fachowe ujęcie problemu”, „ekspertyza powinna być wszechstronna, ale i konkretna”, „powinna uwzględniać cele terapeutyczne, profilaktyczne”⁴⁶. Prezentowane powyżej wyniki badania przekonują, jak istotne znaczenie ma działalność RODK dla sądu orzekającego.

Podobne wnioski wypływają z innego badania (przeprowadzonego przez współautorkę niniejszego artykułu) dotyczącego dowodu z opinii biegłych z RODK w sprawach rozwodowych⁴⁷. Analiza dowodu z opinii RODK zawartych w aktach badanych spraw jednoznacznie wskazuje na „wysoki poziom fachowości, wnikliwości i przydatności dla sądu opinii opracowywanych przez specjalistów zatrudnionych w RODK-ach”⁴⁸.

⁴² Por. np. W. Stojanowska, *Udział rodzinnych Ośrodków diagnostyczno-konsultacyjnych w działalności sądów rodzinnych w świetle badań ankietowych sędziów*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego” 1989/31, s. 226 i n.; W. Stojanowska, *Dowód z opinii Rodzinnego Ośrodka Diagnostyczno-Konsultacyjnego w sprawach o rozwód i jego wpływ na treść wyroku w świetle badań aktowych*, „Zeszyty Prawnicze” 2002/2.1, s. 7 i n.; E. Skrętowicz, A. Kielasińska, *Wpływ opinii Rodzinnego Ośrodka Diagnostyczno-Konsultacyjnego (RODK) na zastosowanie przez sąd rodzinny środka wychowawczego lub poprawczego*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego” 1989/31, s. 46 i n.; P. Ostaszewski, *Opinia rodzinnego ośrodka diagnostyczno-konsultacyjnego w sprawach o ustalenie kontaktów dziecka z innymi osobami niż rodzice*, „Prawo w Działaniu” 2008/4, s. 180 i n.; P. Ostaszewski, *Opinie sporządzane przez rodzinne ośrodki diagnostyczno-konsultacyjne w sprawach opiekuńczych i rozwodowych*, „Prawo w Działaniu” 2013/14, s. 7 i n.

⁴³ Por. W. Stojanowska, *Udział...*, s. 226 i n. Badanie miało charakter ogólnopolski i wzięło w nim udział 733 sędziów rodzinnych.

⁴⁴ W. Stojanowska, *Udział...*, s. 227.

⁴⁵ W. Stojanowska, *Udział...*, s. 228.

⁴⁶ W. Stojanowska, *Udział...*, s. 228.

⁴⁷ Por. W. Stojanowska, *Dowód...*, s. 7 i n.

⁴⁸ W. Stojanowska, *Dowód...*, s. 51.

Nie oznacza to, że działalność RODK była pozbawiona pewnych mankamentów – na co również zwracano uwagę we wspomnianych publikacjach – jak np. długi czas oczekiwania na opinię ośrodka. Nie sposób natomiast zgodzić się z zarzutami formułowanymi pod adresem tych ośrodków, jakoby ich działalność nie służyła dobru dziecka, co podnoszono zwłaszcza w środowiskach zajmujących się prawami ojców. Przeciwnie, w sytuacji konfliktu rodziców, w który wciągane było dziecko, opinie RODK przedstawiały obiektywną ocenę sytuacji dziecka i jego potrzeb oraz stanowiły istotną pomoc dla sądu orzekającego⁴⁹.

Jak wyżej wspomniano, ustawą z 5.08.2015 r. powołano do życia opiniodawcze zespoły sądowych specjalistów (dalej OZSS), które zastąpiły dotychczas funkcjonujące RODK. Uchwalenie ustawy spowodowane było wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z 28.10.2015 r.⁵⁰, w którym uznano rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 3.08.2001 r., w sprawie organizacji i zakresu działania rodzinnych ośrodków diagnostyczno-konsultacyjnych⁵¹, „w zakresie w jakim dotyczy wydawania przez rodzinne ośrodki diagnostyczno-konsultacyjne opinii w sprawach innych niż sprawy nieletnich”, za niezgodne z art. 84 § 3 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz art. 92 ust. 1 Konstytucji RP. Wykonując wyrok TK, ustawodawca nie zdecydował się na likwidację ośrodków jako organów pomocniczych sądu rodzinnego, ale zachował je. Dokonał zmiany nazwy oraz poszerzył zakres opiniowania o sprawy rodzinne i opiekuńcze⁵². Stanowisko ustawodawcy zasługuje na pełną aprobatę! Na konieczność zachowania RODK (w takiej czy innej postaci) trafnie zwracali uwagę eksperci⁵³.

Nie jest celem niniejszego artykułu szczegółowa analiza ustawy z 5.08.2015 r., a jedynie wskazanie na najistotniejsze kwestie nowej regulacji wprowadzonej tą ustawą. Przedmiotowa ustawa precyzuje w art. 1 i 2 zadania OZSS. Zespoły na zlecenie sądu lub prokuratora sporządzają opinie w sprawach rodzinnych i opiekuńczych oraz w sprawach nieletnich. Czynią to na podstawie przeprowadzonych badań psychologicznych, pedagogicznych lub lekarskich (art. 1 ustawy). Mogą także – na zlecenie sądu – prowadzić mediacje, przeprowadzać wywiady środowiskowe w sprawach nieletnich oraz prowadzić poradnictwo specjalistyczne dla małoletnich, nieletnich i ich rodzin (art. 2 ustawy). Zmianie uległa nie tylko sama nazwa, ale także status i warunki pracy omawianych zespołów. Zostały one ulokowane w strukturach sądów („w sądach okręgowych”), nie zaś „przy sądzie okręgowym”, jak to miało

⁴⁹Szerzej na ten temat por. A. Czerederecka, *Rodzinne ośrodki diagnostyczno-konsultacyjne na cenzurowanym, „Rodzina i Prawo”* 2013/24, s. 17 i n.; por. także E. Holewińska-Łapińska, *Opinia w sprawie potrzeby zmiany stanu prawnego normującego Rodzinne Ośrodki Diagnostyczno-Konsultacyjne*, Warszawa 2014, s. 20 i n.

⁵⁰Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 28.10.2015 r., U 6/13, OTK-A 2015/9, poz. 154.

⁵¹Dz.U. z 2001 r. Nr 97, poz. 1063.

⁵²Zgodnie z art. 25 ustawy z 5.08.2015 r. o opiniodawczych zespołach sądowych specjalistów (tekst jedn.: Dz.U. z 2018 r. poz. 708 ze zm.), „Rodzinne ośrodki diagnostyczno-konsultacyjne z dniem wejścia w życie niniejszej ustawy stają się opiniodawczymi zespołami sądowych specjalistów”.

⁵³Por. np. E. Holewińska-Łapińska, *Opinia...*, s. 41 i n.; J. Słyk, *Opinia prawna z 5 lutego 2015 r. dotycząca projektu ustawy o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw (druk nr 3058)*, Opinie Biura Analiz Sejmowych, s. 5.

miejsce w przypadku RODK⁵⁴. W konsekwencji – jako pracownicy sądu – biegli zatrudnieni w OZSS zostali wyłączeni spod ustawy Karta Nauczyciela⁵⁵, co oznacza zmianę warunków pracy, a w praktyce – wprowadzenie tzw. „biegłego na etacie”⁵⁶.

Pozytywnie należy ocenić inicjatywę polegającą na zachowaniu idei opiniowania w sprawach rodzinnych, czego wyrazem jest w swej istocie omawiana ustawa z 5.08.2015 r. W literaturze pojawiły się pierwsze kompleksowe publikacje dotyczące praktyki funkcjonowania OZSS⁵⁷. Przedstawiane tam rezultaty badań wskazują na istnienie pewnych trudności w funkcjonowaniu zespołów, np. zwiększenie wymiaru tygodniowego czasu pracy, skrócenie czasu sporządzania opinii, brak możliwości awansu zawodowego, co w efekcie wpływa na efektywność pracy biegłych⁵⁸.

Wyniki przytoczonych wyżej badań skłaniają do kluczowego wniosku: potrzebne są kompleksowe, ogólnopolskie – najlepiej jakościowe (w postaci tzw. wywiadów pogłębionych) – badania pracowników OZSS w celu szczegółowej diagnozy sytuacji i określenia możliwych rozwiązań.

4. Uwagi końcowe i wnioski

Właściwe funkcjonowanie sądownictwa rodzinnego zakłada ścisłą współpracę sądu z jego organami pomocniczymi. Konieczność tej współpracy wynika ze specyfiki spraw rodzinnych i opiekuńczych oraz z rosnącego stopnia ich skomplikowania. Efektywność kooperacji jest pochodną wielu czynników, w tym ewolucji sądowych organów pomocniczych w zakresie ich zadań, kompetencji, struktury i organizacji pracy.

Pozytywnie należy ocenić postulowane zmiany w zakresie statusu kuratorów rodzinnych – jako organu postępowania wykonawczego – z doprecyzowaniem ich zadań w tym postępowaniu. Trafne i godne poparcia są postulaty płynące ze środowiska kuratorów dotyczące stworzenia odpowiednich warunków organizacyjnych w celu umożliwienia skoncentrowania się na ich właściwych zadaniach, w tym profesjonalizacji służby kuratorskiej.

W kontekście poszczególnych zadań kuratorów rodzinnych podkreślenia wymaga znaczenie dowodu z wywiadu środowiskowego. Postulat pełniejszego wykorzystania tego środka dowodowego w odniesieniu do spraw rozwodowych (w każdej sprawie, w której małżonkowie mają małoletnie dzieci) sformułowany został przed laty przez współautorkę niniejszego artykułu w wyniku prowadzonych przez nią badań nad ochroną dziecka w postępowaniu rozwodowym⁵⁹. Ciągły wzrost liczby spraw rozwodowych, jak również spraw z zakresu władzy rodzicielskiej, przekonują o pilnej potrzebie uwzględnienia tego postulatu.

⁵⁴ Por. J. Włodarczyk-Madejska, *Efektywność opiniodawczych zespołów sądowych specjalistów*, „Prawo w Działaniu” 2018/33, s. 254.

⁵⁵ Ustawa z 26.01.1982 r. – Karta Nauczyciela (tekst jedn.: Dz.U. z 2021 r. poz. 1762 ze zm.).

⁵⁶ J. Włodarczyk-Madejska, *Efektywność...*, s. 255.

⁵⁷ Por. J. Włodarczyk-Madejska, *Efektywność...*, s. 260 i n.

⁵⁸ J. Włodarczyk-Madejska, *Efektywność...*, s. 288–290.

⁵⁹ W. Stojanowska, *Rozwód a dobro dziecka*, Warszawa 1979, s. 191.

Ogólnie pozytywnie należy także ocenić zmiany dotyczące OZSS, szczególnie w zakresie standardów opiniowania i praktyki. Pilnej interwencji wymaga jednak problem oczekiwania na opinię OZSS. Nie tyle chodzi tu o czas jej sporządzenia, ile o czas oczekiwania na badanie, stanowiące podstawę opinii. Nie jest to kwestia tylko organizacyjna, lecz także – a nawet przede wszystkim – systemowa, powiązana z kompleksem zadań OZSS oraz wymaganiami rzetelnego opiniowania. Wartości te trzeba dobrze wyważyć, co zakłada ścisłą współpracę praktyków i podmiotów odpowiedzialnych za stanowienie prawa.

Aktualny pozostaje w tym kontekście także – sformułowany przed laty przez współautorkę niniejszego artykułu – postulat rozbudowania omawianego organu pomocniczego sądu rodzinnego, z uwzględnieniem nowego zakresu zadań⁶⁰. Postulat ten zbiega się z innym – również aktualnym – dotyczącym rozwoju poradnictwa małżeńskiego i rodzinnego⁶¹. O znaczeniu omawianych instytucji w zakresie skutecznej ochrony rodziny przekonują także wnioski z innych badań, przeprowadzonych przez współautorkę niniejszego artykułu, dotyczących przyczyn rozwodów i sposobów zapobiegania im⁶². Wynikająca z badań pilna konieczność rozwoju poradni rodzinnych ma szczególny ciężar gatunkowy, ponieważ ich uczestnicy (ankietowani studenci) zostali bezpośrednio dotknięci skutkami konfliktu między rodzicami. Przedmiotowy postulat znajduje zatem uzasadnienie w ich osobistych doświadczeniach, co tym bardziej przemawia na jego korzyść. Rozwój poradnictwa rodzinnego stanowi w pewnym sensie dopełnienie tych form pomocy rodzinie, które wynikają z działalności kuratorów oraz specjalistów zatrudnionych w OZSS.

Nie ulega wątpliwości, że rola organów pomocniczych sądu rodzinnego będzie wzrastała wraz ze zmianami w obrębie struktury, wzorców i norm funkcjonowania rodzin, stopnia ich dezintegracji oraz sytuacji społeczno-ekonomicznej. Należy zatem kontynuować sprawdzone formy działalności tych organów i rozwijać nowe, pogłębiając i rozszerzając konieczną współpracę między nimi.

Bibliografia

1. Ancel M., *Le juge du divorce – Étude de politique judiciaire comparée*, Centre Français de Droit Comparé, 1977.
2. Bodio J. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2012.
3. Czerederecka A., *Rodzinne ośrodki diagnostyczno-konsultacyjne na cenzurowanym*, Rodzina i Prawo 2013, nr 24.
4. Dorman D., *Formy działalności ośrodka diagnostyczno-selekcyjnego na podstawie doświadczeń Ośrodka Diagnostyczno-Selekcyjnego w Katowicach-Janowie*, Problemy Wymiaru Sprawiedliwości 1974, nr 6.

⁶⁰ Por. W. Stojanowska, *Ochrona dziecka przed negatywnymi skutkami konfliktu między jego rodzicami*, Warszawa 1997, s. 109.

⁶¹ W. Stojanowska, *Ochrona...*, s. 108.

⁶² Por. W. Stojanowska, *Zapobieganie rozwodom i ich przyczyny w świetle wyników badań audytoryjnych studentów*, „Prawo w Działaniu” 2020/44, s. 21.

5. Haak H., *Zadania kuratorów rodzinnych [w:] Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, red. K. Stasiak, Warszawa 2018.
6. HOLEWIŃSKA-ŁAPIŃSKA E., *Opinia w sprawie potrzeby zmiany stanu prawnego normującego Rodzinne Ośrodki Diagnostyczno-Konsultacyjne*, Warszawa 2014.
7. Iwaniuk T., *Działalność Rodzinnych Ośrodków Diagnostyczno-Konsultacyjnych w zakresie ochrony i umacniania rodziny oraz przeciwdziałania demoralizacji nieletnich*, Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego 1991, nr 31.
8. Jedynak T., *Aktualny stan kurateli rodzinnej w Polsce. O potrzebie unormowań zadań kuratorów rodzinnych [w:] Dziewięćdziesięciolecie kurateli sądowej w Polsce. Historia – Teraźniejszość – Przyszłość. Materiały z I Kongresu Kuratorskiego*, red. K. Stasiak, Ł. Wirkus, P. Kozłowski, T. Jedynak, Kraków 2010.
9. Kosek M., *Prewencyjna i resocjalizacyjna funkcja rodziny a przestępczość nieletnich [w:] Przestępczość. Dowody. Prawo. Księga jubileuszowa Prof. Bronisława Młodziejewskiego*, red. J. Moszczyński, D. Solodov, I. Sołtyszewski, Olsztyn 2016.
10. Majer J., *Ośrodki diagnostyczno-selekcyjne. Potrzebne dziś – niezbędne jutro*, Gazeta Sądowa i Penitencjarna 1969, nr 21.
11. Ostaszewski P., *Opinia rodzinnego ośrodka diagnostyczno-konsultacyjnego w sprawach o ustalenie kontaktów dziecka z innymi osobami niż rodzice*, Prawo w Działaniu 2008, t. 4.
12. Ostaszewski P., *Opinie sporządzane przez rodzinne ośrodki diagnostyczno-konsultacyjne w sprawach opiekuńczych i rozwodowych*, Prawo w Działaniu 2013, t. 14.
13. Prusinowska-Marek A., *Skuteczność i celowość prowadzenia długotrwałych (trwających od co najmniej 3 lat) nadzorów wykonywanych przez kuratorską służbę sądową w sprawach małoletnich – raport z badań aktowych*, Warszawa 2016.
14. Skrętowicz E., Kielasińska A., *Wpływ opinii Rodzinnego Ośrodka Diagnostyczno-Konsultacyjnego (RODK) na zastosowanie przez sąd rodzinny środka wychowawczego lub poprawczego*, Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego 1989, nr 31.
15. Słupska M., *Po pierwsze: ośrodki diagnostyczno-selekcyjne*, Gazeta Sądowa i Penitencjarna 1970, nr 15.
16. Słyk J., *Opinia prawna z 5 lutego 2015 r. dotycząca projektu ustawy o zmianie ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych oraz niektórych innych ustaw (druk nr 3058)*, Opinie Biura Analiz Sejmowych.
17. Stasiak K., *Ewolucja systemu kurateli sądowej w Polsce w latach 1919–2009 – kamienie milowe [w:] Dziewięćdziesięciolecie kurateli sądowej w Polsce. Historia – Teraźniejszość – Przyszłość. Materiały z I Kongresu Kuratorskiego*, red. K. Stasiak, Ł. Wirkus, P. Kozłowski, T. Jedynak, Kraków 2010.
18. Stasiak K., *Ustawa o kuratorach sądowych. Komentarz*, Warszawa 2021.
19. Stojanowska W., *Dowód z opinii Rodzinnego Ośrodka Diagnostyczno-Konsultacyjnego w sprawach o rozwód i jego wpływ na treść wyroku w świetle badań aktowych*, Zeszyty Prawnicze 2002, t. 2 nr 1.
20. Stojanowska W., *Ochrona dziecka przed negatywnymi skutkami konfliktu między jego rodzicami*, Warszawa 1997.
21. Stojanowska W., *Rozwód a dobro dziecka*, Warszawa 1979.

22. Stojanowska W., Strzembosz A., *O nowe zasady organizacji i postępowania przed sądem rodzinnym*, Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego 1978, nr 10; przedruk: Rodzina i Prawo 2009, nr 11.
23. Stojanowska W., *Udział rodzinnych Ośrodków diagnostyczno-konsultacyjnych w działalności sądów rodzinnych w świetle badań ankietowych sędziów*, Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego 1989, nr 31.
24. Stojanowska W., *Zapobieganie rozwodom i ich przyczyny w świetle wyników badań audytoryjnych studentów*, Prawo w Działaniu 2020, t. 44.
25. Walczak-Żochowska A., *Systemy postępowania z nieletnimi w państwach europejskich (studium prawnoporównawcze)*, Warszawa 1988.
26. Włodarczyk-Madejska J., *Efektywność opiniodawczych zespołów sądowych specjalistów*, Prawo w Działaniu 2018, t. 33.
27. Włodarczyk-Madejska J., *Efektywność opiniodawczych zespołów sądowych specjalistów*, Warszawa 2017.